

Mařenko, řekni Ř

Aby to dětem
dobře mluvilo

- Když dítě nemluví
- Když dítě šišlá
- Když je dítě levák
- Když dítě koktá
- Když je dítě dyslektik
- Říkat Ř nestačí

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

doc. PaedDr. Alžběta Peutelschmiedová, Ph.D.

**MAŘENKO, ŘEKNI Ř
Aby to dětem dobře mluvilo**

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3103. publikaci

Odpovědná redaktorka Dana Trojáková
Sazba a zlom Denisa Kokošková
Fotografie J. a S. Kestránkovi
Počet stran 96
Vydání 1., 2007

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Husova 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2007
Cover Photo © isifa.com

ISBN 978-80-247-2353-2 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6168-8 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Mařenko, řekni Ř

Kdo pomůže?	11
Když dítě nemluví	19
Když dítě šišlá	29
Když je dítě levák	43
Když dítě vyrůstá v dvojjazyčném prostředí	49
Když dítě koktá	55
Když dítě huhňá	67
Když dítě chraptí	73
Když je dítě možná dyslektik	81
Říkat Ř nestačí	89

Ernie

Kdo pomůže?

1

Mařenko, řekni Ř! Neřeknu, ty by ses mi řehal... Škádlíváte-li podobně svého potomka předškolního věku – opravdu neděláte dobře! (O tom si však podrobněji povíme později.) Připomíná-li vám právě tato expresivní říkanka něco z řeči vašeho dítěte, netřeba v tom spatřovat velký problém. Zkušená logopedka „dělá Ř“ takřikajíc mezi dveřmi. Vyvodit správnou výslovnost specificky české hlásky Ř, má-li dítě dobré R (abychom zůstali v logopedickém slangu), není většinou nic obtížného. Patří k zakořeněným pověrám, že právě české Ř činí dětem a cizincům největší potíže. Ve skutečnosti hlavně ti cizinci mnohem urputněji zápasí s tzv. měkčením, s rozlišováním slabik di-dy, ti-ty, ni-ny. Často nabádám studentky logopedie, aby svůj odborný věhlas začaly budovat právě vyvozením hlásky Ř, aniž by narušovaly mýtus o její obtížnosti.

Logopedie již není pro většinu lidí neznámým pojmem, i když tolerance k různě deformované výslovnosti nezdravě narůstá a bují. Ku škodě logopedie samé však tento obor zůstává pro veřejnost spojen s představou pouhé nápravy výslovnosti jednotlivých hlásek. Jen ti poučenější vědí, že moderní logopedie rozlišuje deset základních okruhů narušení komunikační schopnosti. To je mnohem širší záběr, než jaký známe pod označením vady a poruchy řeči.

S řečí – případněji řečeno s komunikací – mají problémy nejen děti, ale lidé každého věku, třeba po úrazech, zánětech a nádorech mozku, osoby s různými následky dětské mozkové obrny, někoho trápí neplynulá řeč, pak koktá nebo je breptavý, nemalé řečové problémy způsobují rozštěpy rtu a patra, poruchy sluchu, mentální postižení. Leckoho překvapí, že do logopedie spadají i poruchy učení, všem povědomé děti s dyslexií či dysgrafií, protože mají problémy s řečí čtenou a psanou. Navíc se uvedené vady mohou různě kombinovat a mohou být také projevem, příznakem (symptomem) jiného

závažnějšího postižení. Když si toto všechno shrneme a uvědomíme, bez průtahů přiznáme nějaké té vadné sykavce nebo hrčivému R status prkotiny. Avšak i ta může svého nositele notně psychicky pošramotit. Dnes je přece všechno „o komunikaci“, v nejširším slova smyslu.

Po neradostném – a neúplném – náznaku možných vad a poruch řeči přiznejme, že česká logopedie má velký dluh, a to vůči rodičům dětí předškolního a mladšího školního věku. Rodičům těchto dětí dlužíme jasné a vědeckostí nepřetížené informace, jak zdárný vývoj řeči dítěte přirozeně podporovat, kdy se začít znepokojovat a kam se ve chvílích nejistoty obrátit. Lze namítnout, že se na tato témata objevuje dost článků v různých tiskovinách, vycházejí odborné publikace a sem tam i knížky určené přímo rodičům. Jejich autoři však zhusta podléhají pokušení označovanému v odborných kruzích jako „overkill“, čili snaha „umlátit“, ohromit čtenáře vědeckostí a vlastní učeností. Na druhou stranu je třeba doznat, že uměřeně se zmocnit popularizace odborných poznatků je úkol zapeklitý – a nedoceňovaný.

Dovolíme si varovat před knížkami určenými současně pro rodiče i odborníky (učitele, logopedy apod.). Dvěma pánům nelze sloužit, smysluplný text musí být napsán jinak pro rodiče, jinak pro odborníky. Jako vhodný příklad poslouží citace z jednoho letáčku určeného k poučení rodičů dětí předškolního věku. Zcela nevinně vyznívající věta rodiče nabádá, aby již od čtvrtého roku sledovali schopnost dítěte vyslovovat správné hlásky mluvené řeči. Ponechejme stranou úsudek, co je to správná výslovnost, zaměřme se na časový údaj. Od čtvrtého roku? To znamená od čtyř let věku? Nikoliv! Ačkoliv píšeme rok 2007, nežijeme ve dvacátém, ale v jednadvacátém století. Sledovat výslovnost dítěte od jeho čtvrtého roku tedy znamená být pozornější již krátce po třetích narozeninách, kdy jsou ty čtyři roky ještě skutečně v nedohlednu. Zameškat v tomto období vývoje dítěte celý rok, dlouhých a hlavně cenných dvanáct měsíců, je na pováženou! Pokračuje-li text informačního letáčku upozorněním na zdokonalování výslovnosti v závislosti na rozvoji jemné motoriky, nabízí se otázka, kolik rodičů má bližší povědomí, co ta jemná motorika ve skutečnosti vlastně obnáší. Tolik jen dvě malé ukázky z běžně šířených informací. Pobídka pro rodiče, aby podobným textům věnovali náležitou pozornost, a odborníkům, aby je psali s hlubokým pochopením pro ty, kterým jsou jejich rady určeny.

Obrátme pozornost nejprve k problému, kde hledat pomoc. Od narození až po vstup do školy se s dítětem setkává nejčastěji dětský lékař – pediatr. Sleduje vývoj dítěte, a má tudíž přímo v popisu práce sledovat i vývoj jeho řeči. Ve zdravotních záznamech dítěte k tomu vyplňuje příslušné rubriky. Měl by tedy být prvním, kdo upozorní rodiče na možná nebezpečí a poradí, co s nimi. Bohužel se tak většinou neděje. Posluchači lékařských fakult nebývají v průběhu svého studia na přednáškách seznamováni se zákonitostmi vývoje dětské řeči. První vlašťovky ohlašující změnu tohoto neutěšeného stavu se však již objevují. Iniciativa by měla vycházet především z řad logopedů (v realitě spíše logopedek). Přesvědčí-li lékaře o své odbornosti a přimějí je tak ke spolupráci, z ordinací pediatriů se začne vytrácet často slychaná ošidná věta, že „je dost času“ a že „on z toho vyroste“. Podobná konstatování nadělala hodně škody, zejména u dětí s poruchou sluchu.

Varující mohou být upozornění učitelek v mateřských školách. Paní učitelky jsou z praxe schopny porovnávat řečový vývoj jednotlivých dětí, mohou své svěřence pozorovat dlouhodobě a sledovat je v různých situacích. V poslední době také přibývá v mateřských školách učitelek, které se nejrůznějšími způsoby seznámily alespoň se základními logopedickými poznatky. Zde je na místě zdůraznit požadavek, aby se jednalo o poznatky nejnovější, na úrovni doby, neboť při současném stavu neurověd ve vztahu k mozkovým funkcím „kdo chvíli stál, již stojí opodál“ (řeceno slovy Nerudovými). Bylo by žádoucí, aby paní učitelky také dovedly rodiče orientovat správným směrem při vyhledávání odborné pomoci. V současném, skoro „tekutém“, velmi proměnlivém stavu systému poskytování logopedické péče to není úkol zrovna nejjednodušší. Upozornění poučené a s rodiči citlivě komunikující paní učitelky pak jistě nebude bráno na lehkou váhu, nemine se účinkem – to vše ve prospěch dítěte.

Než začneme rozebírat konkrétní možnosti logopedické péče, měli bychom se naučit rozlišovat logopedy, a to nejen na ty dobré a špatné (jako v každém oboru), ale především podle jejich specializace na tu kterou vadu řeči. S běžným nachlazením nebo škrábáním v krku zamíříme obvykle k praktickému lékaři, s úporným bolením hlavy už nejspíše vyhledáme specialistu, neurologa. Stejně tak se většina logopedů (dohodněme se raději na skutečnosti bližšímu termínu logopedka) bude věnovat prostě úpravě vadně,

nebo nesprávně (v tom je rozdíl! – stačí, když si jej uvědomí logopedka) vyslovovaných – nebojme se slova artikulovaných – hlásek. V případě závažnější vady řeči bychom však v zájmu svého dítěte měli vyhledat logopedaspecialistu. S lítostí však musíme doznat, že takových je v České republice stále ještě jako pověstného šafránu – tedy velice, ale velice poskrovnu. Opět slibujeme nadějnější vyhlídky, ve spojitosti s chystanými změnami ve vysokoškolské přípravě odborníků.

Skoro dvě desítky let po listopadu 1989 systém poskytování logopedické péče v České republice ještě stále zůstává nevykrytalizovaný, neusazený. Totalitně striktně nalinkovaného vymezení se už naštěstí nedočkáme nikdy, ale přehlednějšího a systematictějšího stavu snad ano.

Prostě staré zaniklo a nové se stále ještě rodí, se všemi průvodními bolestmi a neduhy, začasné neblaze poznamenané a ovlivňované i komerčními vlivy. Někteří rodiče současných předškoláků možná i z vlastní zkušenosti pamatují bývalé logopedické poradny. Ty zanikly spolu se svými zřizovateli – okresními ústavy národního zdraví. Dnes je mají nahrazovat logopedické ambulance. Upozorněme na termíny poradna a ambulance, je to maličkost, ale pro hledání ve Zlatých stránkách dost podstatná. Logopedické poradny tam nenajdeme.

Sít bývalých logopedických poraden by měly postupně nahradit logopedické ambulance, které mohou být státní, ale v naprosté většině jsou institucemi soukromými. Jsou zařazeny do resortu zdravotnictví a napojeny na systém zdravotních pojišťoven. Rodiče jsou tak na jedné straně zbaveni obav z vyšších finančních výdajů, na druhé straně může honba za body hrazenými pojišťovнами nepřiznivě ovlivňovat kvalitu poskytované péče.

Do logopedické ambulance mohou rodiče s dítětem zajít buď na doporučení dětského lékaře, nebo i bez něj. I na tomto faktu bude záviset výše případné finanční úhrady. V každém případě by se měli rodiče předem o všech podmínkách informovat. Zdravotní pojišťovny rozhodně nepokrývají veškeré náklady spojené s poskytováním logopedické péče. Stanovují dokonce frekvenci návštěv u logopeda, jejich časovou dotaci (kolik minut se má logopedka dítěti při jednom setkání věnovat) i to, co bude hrazeno z pojištění a co ne. Hradí-li některá ze zdravotních pojišťoven pětiletému dítěti

v případě úpravy patlavosti pět dvacetiminutových návštěv u logopeda za půl roku, je skoro zbytečné, aby dítě (a rodiče) takovou logopedickou péčí (intervencí) vyhledali a podstoupili.

Je třeba dodat, že mimo vědomí a pozornost rodičovské veřejnosti probíhá dlouholeté nevráživé soupeření mezi logopedy tzv. klinickými a školskými – jak už to bývá ku škodě potřebných, v našem případě ku škodě dětí předškolního věku. Situace vznikla již před půlstoletím neblahým rozdělením logopedické péče do dvou resortů – zdravotnictví a školství. Objasnění všech nejednoduchých souvislostí není předmětem těchto řádků. Zásadní řešení je v rukou kompetentních orgánů. Nemělo by se otálet.

Pediatr může rodiče dítěte s poruchou řeči doporučit i do péče foniatrického oddělení, kde pod vedením lékařů-foniatrů logopedickou péčí zajišťují opět logopedi. Léčba může být ambulantní, při některých foniatrických odděleních existuje i lůžková část. Z uvedeného vyplývá, že na foniatrii přicházejí děti s již závažnějším narušením komunikační schopnosti. Nazývat někoho, kdo ráčkuje nebo vadně vyslovuje sykavky, pacientem, chápat ho tedy jako nemocného a v důsledku toho uvažovat o léčbě – je hrubé a nebezpečné zkeslení problému. Spojuje se s vidinou všespasitelné pilulky, což je pro rodiče silně lákavé a lidsky pochopitelné. V oblasti poruch a vad řeči však zázračné pilulky očekáváme marně. Odborně hovoříme o medikalizaci, o aktuálním trendu a snaže označit každé vybočení z (obtížně vymezitelné) normy jako chorobu, nemoc (uvažuje se např. o zařazení bezdomovectví do seznamu onemocnění). Málem už nemáme dítě bez nějaké nálepky – dyslexie, poruchy chování, LMD, ADHD... Nezaškodí připomenout, že na počátku dvacátého století – v letech 1904 a 1905 – se tak věhlasný lékař, jakým byl Antonín Heveroch, obracel do učitelských řad s opodstatněnou důvěrou, že to budou právě učitelé, kteří budou schopni účinně dětem pomáhat. O takových dětech psal lékař Antonín Heveroch do pedagogických časopisů články s názvy Dítě neposeda nebo O neschopnosti naučiti se čísti a psátí při znamenité paměti. Co vám tyto tituly připomínají?

V poslední době se úředním zásahem vytratila možnost poskytování logopedické péče z pedagogicko-psychologických poraden. Bezpochyby však tamním odborníkům zůstala schopnost poradit tápajícím rodičům, kam konkrétně se v daném regionu s žádostí o pomoc obrátit. Nejčastěji to

zřejmě budou speciálně pedagogická centra (SPC), a to logopedická. Pracují většinou při školách pro děti s poruchou řeči, aktuálně při základních školách logopedických (názvy takových škol se mění skoro rychleji než počasí). Jejich smyslem a posláním je poskytnout potřebným všech věkových kategorií služby zhruba řečeno bývalých logopedických poraden. Rodičům a jejich dětem nabízejí komplexní pomoc, na níž se podílí vedle logopeda i odborný lékař (foniatr), psycholog, sociální pracovníce a v neposlední řadě – podle přání – radami také rodiče podobně postiženého dítěte. Pomoc může být jednorázová, ambulantní i formou pravidelných kontaktů přímo v rodině. Snad již v blízké budoucnosti vznikne ve školách funkce školního logopeda.

Dosti hustá je síť mateřských škol, které ještě nedávno nesly označení speciální. Ve snaze nenálepkovat děti s nějakým postižením bylo slůvko speciální odstraněno. Trochu to znesnadňuje orientaci jak odborníkům, tak rodičům. Uvažované mateřské školy jsou buď kompletně nebo přidruženými třídami určeny pro děti s poruchami řeči. Mívají již víceletou tradici, kořeny někde v raných 80. letech minulého století. Rozhodnutí o zařazení předškoláčka do takového zařízení by mělo být pečlivě zváženo, případ od případu. Nejsou totiž zcela liché námitky odborníků, že soustředění malých dětí s přibližně stejným řečovým handicapem vytváří tzv. patologické prostředí, kde je sice jistá odborná péče, ale méně přirozených podnětů a vzorů pro rozvoj dětské řeči. Pobývá-li dítě ve zmíněné mateřské škole větší část dne, slyší kolem sebe děti s víceméně podobně limitovaným řečovým projevem a chvilky individuální i skupinové logopedické péče zůstávají v tom rámci skutečně jen chvilkami. U některých dětí ale nelze docenit míru psychického azylu, kterého se jim v takovém zařízení dostává. Proto zvažujeme podle potřeb dítěte, v závislosti na jeho osobnostním vyladění.

V souvislosti s mateřskými školami je možné upozornit na základní školy logopedické, jak zní současný název škol známých z minulosti jako základní školy pro vadně mluvící. Sem bývají se souhlasem rodičů umísťovány děti se závažnějším narušením komunikační schopnosti, a to pouze na omezenou dobu, nejčastěji jednoho školního roku. Potom se vracejí do svých kmenových škol. Zde se již nejedná o děti předškolního věku, ale z hlediska našeho zaměření o školní začátečníky. Uvedené školy se dostatečně prezentují na svých internetových stránkách. Nikdy však před důležitým rozhodnutím

nezaškodí osobní kontakt s pracovníky instituce, navíc třeba i s rodiči dětí, které tou kterou školou již prošly nebo ji aktuálně navštěvují.

Nikdo není schopen zaznamenat všechna soukromá a charitativní zařízení, která průběžně vznikají a zanikají, a kde také bývá poskytována logopedická péče, většinou v návaznosti na jiná, další postižení. O léčiteli, bylinkáři a různých šarlatánech snad ani uvažovat nebudeme.

Stejně jako o nejrůznějších „zaručených“, v módních vlnách se objevujících metodách, poskytujících jediné záruku komerčního prospěchu svým provozovatelům. O biofeedbacku, metodě one brain, kineziologii a dalších podobných postacích soudnému člověku jen poněkud blíže se informovat. Pan profesor Matějček se o nich se svou proslulou laskavostí vyjádřil v tom smyslu, že více slibují, než pomáhají. Zatím nebyl ve světě solidně zdokumentován jediný případ, kdy některá z tak halasně propagovaných metod přinesla skutečný pozitivní výsledek. Solidně zdokumentovat – to znamená poskytnout všechny ověřitelné statisticky zpracované údaje o metodice, postupu vyšetření (diagnostice), následné péči (terapii) a déletrvajících výsledcích. Kdyby se nejednalo o vážné problémy, bylo by až úsměvné sledovat, jak jsou uváděné metody údajně (nedoloženě) veleúspěšně takřkají od kopřivky, přes poruchy učení a chování až po rakovinu.

S žádostí o radu v případě nějakých pochybností o vývoji řeči dítěte se můžeme pokoušet také telefonicky, e-mailem, pomoc můžeme hledat i brouzdáním po internetu.

Telefonické poradenství je zatím obvyklejší v západních zemích a hlavně v zámoří, notně k němu přispívají okolnosti větších zeměpisných vzdáleností. Měli bychom je vždy chápat jenom jako pokus o první kontakt nebo určité nasměrování. Solidnější poradenství nelze od odpovědného odborníka v tomto případě očekávat, i kdybychom přistoupili na eventualitu horentního účtu za telefonické hovory.

Žádosti o radu e-mailem se i v našich krajích už objevují častěji. Pozornému adresátovi (odborníkovi) již způsob sdělení hodně napoví o osobě, která radu požaduje, o jejím přístupu k problému, o rodinném klimatu, o schopnosti žadatele přijmout radu atd. – jen je třeba umět číst i mezi řádky. Cenná

je v tomto případě rychlost, s níž můžete komunikovat, požadovat bližší vysvětlení, rozvinout kontakt až do jakéhosi e-mailového seriálu. Závise ovšem na ochotě odborníka na takový seriál přistoupit. Možná by v té chvíli bylo dobré uvědomit si, jak málo a nedostatečně si rad v tak pro život dítěte důležité oblasti ceníme. Na právníka bychom se zřejmě tímto způsobem s žádostí o radu či pomoc nikdy neobrátili (a taky by nám ji neposkytl).

A pak je zde všespasitelný internet. Bezpochyby fascinující médium. Přístupný všem a každému, tedy i břídilům. Nezaškodí připomenout konstatování známého matematika, kterého rozhodně nemůže nikdo podezírat z podceňování nebo odmítání internetem získávaných informací. Petr Vopěnka v jednom mediálně šířeném rozhovoru moudře poznamenal: „Knihovna nás ukotvuje. Internet nás vláčí po rozbouřeném moři.“ Poučený logoped by měl být spolehlivým majákem a navigátorem na vzedmutém moři informací týkajících se řečových problémů dítěte zneklidněných rodičů.

Jaký význam má pro osobnost dítěte řeč, schopnost komunikovat, to je zbytečné opakovat a zdůrazňovat. Jako rodiče máte v případě nezbytnosti logopedické péče povinnost vybrat pro své dítě toho nejlepšího logopeda. A pamatujte, že to není pouze otázka jeho odbornosti. Úprava vady řeči je až intimní záležitostí, a je proto také otázkou vztahu těch, kteří se budou s řečovým problémem společně potýkat, tedy dítěte, jeho rodičů a logopeda. Nebudou-li si opravdu lidsky rozumět, vyjde veškerá snaha naprázdno. Odborník po všech stránkách fundovaný nebude mít problém s modelem tzv. symetrického poradenství. Ten se k nám dostává velmi ztuha. Zatížení nezdravou a nežádoucí, až prušáckou tradicí si v odborných logopedických kruzích jaksí neradi připouštíme, že rodič dítěte, kterému máme pomoci, je ve skutečnosti také naším zákazníkem. A především může – a měl by – být spoluúčastným a přínosným partnerem. Měli bychom se k němu tedy podle toho chovat. Tím spíše, že požadovaným „zbožím“ je zde životně důležitý prospěch dítěte. V modelu symetrického poradenství je rodič dítěte s narušením komunikační schopnosti partnerem logopeda, ne jeho povýšeně deptaným a stále chybujícím souputníkem. Jen se začtíme do různých českých osvětových materiálů, příruček a publikací – jak často z nich vyčnívá odborníkově pohoršlivě pozvednuté obočí a varovně vztyčený ukazováček! Že by takové chování v mnohých případech pouze zakrývalo profesní nejistotu a diletantství?

Když dítě nemluví

2

Ponechejme stranou otázku, jak se dítě zmocňuje řeči, dovednosti komunikovat, mluvit. Museli bychom spoustu tradovaných informací vyvracet a trochu obsáhleji vysvětlovat názory a pohledy kupříkladu lingvistů, z nichž nejzajímavější (a nejpřevratnější) jsou vědecky podložené názory amerického lingvisty a často provokujícího intelektuála Noama Chomského. Můžeme jen povzděchnout nad skutečností, že v odborné veřejnosti jsou ve světě známy od poloviny minulého století, do našich končin dorazily až někdy v pozdních devadesátých letech. Fakt, který svědčí o mnohém.

Jenom okrajově zmiňme skutečnost, že nikdo z nás se nenaučil mluvit pouhou nápodobou, opakováním slyšeného, jak je v myslích většiny lidí zakódováno. Nejedná se jen o určité zvuky a zmocňování se slovního bohatství. Kdo nám kdy v dětství vyložil způsob, jakým se tvoří otázka? V češtině pro ni nemáme zvláštní mluvnický způsob. Prostá oznamovací věta „Koupíš chleba“ se v otázku změní v písmu přidáním otazníku („Koupíš chleba?“), v česky vedeném rozhovoru ten otazník nahrazuje změna intonace, se slovy i jejich pořadím se neděje vůbec nic. Francouzské děti mají při tvorbě otázky hned tři možnosti (intonací, nebo inverzí, tedy převrácením pořádku slov či předsunutím est-ce que), angličtina na to jde zase jinak. Zamyslíme-li se nad tímto prostinkým příkladem – a další by mohly následovat - dojdeme k závěru, že vrůstáním do řeči, do jazyka jednoduchou nápodobou vše prostě nevysvětlíme. Další zajímavá ponaučení nechtěti ti zvědavější hledají v odborné literatuře, logopedické, psychologické, lingvistické atd. – vždy hodně čerstvého data.

Pro zdárný vývoj řečových schopností je rozhodující především sluch, intelekt a podnětné prostředí. Problém sluchového vnímání ponecháme z našeho pohledu těm nejpovolanějším – surdopedům. Surdopedie je – stručně řečeno – obor speciální pedagogiky zabývající se výchovou a vzděláváním osob s poruchou sluchu.

Vrátíme-li se k odpovědnosti dětských lékařů (pediatrů), včasné zjištění sluchové vady patří k jejich základním povinnostem. Problémy jsou s vymezením slůvek včas a včasné. Hranice povinného sluchového screeningu se u nás naštěstí v posledních letech posouvá věkově níže, k optimálnějšímu řešení. Jestliže se těsně před rokem 1989 okresní pediatrička holedbala, že sluchový screening probíhá u českých dětí **už** ve věku tří let, jedinou možnou odpovědí bylo, že ve třech letech **už** je pozdě. Termín se postupně sesunul k devíti měsícům věku dítěte a snad to nebude slovo poslední. Vyšetření sluchu lze totiž uskutečnit hned po narození dítěte, ve světě je záležitostí lékařů-neonatologů. To jsou ti, kteří pečují o dítě v jeho prvních osmadvaceti dnech života, s úsměvným postesknutím jednoho z nich, že „naši pacienti s námi zásadně nespolupracují“.

Zapojení neonatologů do péče o novorozence svědčí o nesmírném významu nejranějšího životního období pro další vývoj dítěte. Ti zvidavější mohou – třeba na internetu – vyhledat informace o nositeli Nobelovy ceny Konrádu Lorenzovi a jeho oceněném objevu imprintačních (vpečetovacích) období ve vývoji každého jedince.

Pro informovanost rodičů se sluší dodat stručné vysvětlení pojmu screening (skrínink). Mluvíme o jakémsi sítu, v našem případě o kontrolním vyšetření, kterým mají projít všechny děti určitého věku. Nelze zaměňovat s depistáží, tj. odborným vyšetřením, vyhledáváním jistého narušení u dětí v určitém obvodu, mateřské škole apod.

Výše uvedená fakta jsou jen základním náznakem toho, o čem by měli být rodiče novorozeneckých dětí ve vztahu k problematice sluchového vnímání co nejdříve informováni. Rozhodující je v tomto případě vstřícně podaná ruka příslušných a odpovědných pracovníků, nikoli farizejsky se opakující nářky nad neschopností a neodpovědností rodičů. Pojmeme-li problém obecněji, v pracovních logopedek se vždy objevují spíše a právě ti úzkostlivější a úzkostnější rodiče, těm nedbalým návštěva logopeda ani na mysl nepřijde. Chceme pak ty odpovědnější deptat poukazováním na to, co všechno mohli nebo měli?

K otázce sluchu je nutné připojit ještě kratší ponaučení o tzv. fonematickém sluchu. Rozumí se jím schopnost rozlišovat zvuky lidské řeči, velmi stručně

naznačeno např. ve slovech pes a bez. Hodně hravých návodů k rozvíjení fonemického sluchu naleznou rodiče dětí předškolního věku – kromě jiného – kupříkladu v opakovaně vydávané knížce Brigity Sindelarové – Předcházíme poruchám učení.

Vyloučíme-li s pomocí povolaných sluchové postižení, můžeme se na dětskou nemluvnost dívat optimističtěji. Ti nadějemi a důvěrou hýřící dodají, že třeba Einstein začal mluvit velice pozdě. Nemůžeme ovšem spoléhat na to, že zrovna my máme doma nového Einsteina. Můžeme se však rozpomenout na rodinné ságy, že strýc Fanda nebo teta Lída také začali pozdě mluvit, takže... Prostě dědičnost (heredita) se projevuje i v této oblasti.

Budeme-li vnímavější, pochopíme, že existují tzv. řečové typy, to jsou jednak ti někdy až obtížní mlukové, na straně druhé mlčenlivostí dráždící pracanti. Opět lze geneticky vystopovat u předků. A zvláštní pochopení budeme mít pro chlapce. Chraňme je před srovnáváním se vzornými upovídánými holčičkami, konkrétně se staršími sestřičkami! Logoped by si měl často místo zjišťování okolností porodu položit otázku, nemá-li Honzík starší sestru. Mladší bratři starších děvčátek by v mnohém měli požívat mimořádné ochrany.

I mimo tento fakt hoši nesporně trpí častěji různými poruchami a ve vývoji řeči jsou celkově znatelně pomalejší, neb u nich primárně vývojově pospíchá kupředu pravá, „neřečová“ mozková polokoule (hemisféra). Zájemci naleznou k problému specializace a spolupráce mozkových polokoulí (hemisfér) dostatek fundované literatury. Jen by měli vždy přihlídnout k datu vydání knížky, do níž se začtou. Pohled na mozek a jeho funkce prodělal v posledním desetiletí a průběžně stále prodělává závratný vývoj. Neurologové, neurochirurgové, neuropsychologové a další odborníci mají totiž k dispozici stále dokonalejší přístroje pro zaznamenávání a zobrazování mozkových funkcí. I tak však hodně podstatného zůstává zahaleno rouškou neznáma.

Každé dítě je osobnost, je takřkajíc své – a v řeči to platí více než kde jinde – přesto po vyloučení poruchy sluchu můžeme stanovit hranici dosažení třetího roku věku dítěte, kdy by už nápadná nemluvnost měla být znepokojující. Může být jedním z prvních projevů jiného postižení – jisté duševní

zaostalosti, mentální retardace. U lehčích forem zasahuje více obsahovou a gramatickou stránku řeči. Znamená to, že i mentálně retardované dítě může postupně správně vyslovovat jednotlivé hlásky, ale vážně rozvoj jeho slovní zásoby a schopnost tvořit věty, výpověď. Na těchto dětech se často logopedicky prohřešujeme týrajíce je nácvikem perfektní výslovnosti, místo abychom rozvíjeli jejich slovní zásobu, mluvní pohotovost a jazykový cit (k těmto termínům se ještě vrátíme). Rozhodující je, aby děti mluvily, aby mluvily rády, s chutí, nepodstatná je zvuková stránka řeči, výslovnost.

Pojem slovní zásoba netřeba vysvětlovat, jinak tomu zřejmě bude u mluvní pohotovosti a jazykového citu. Děti předškolního věku jsou – podle hodnocení povolanějších – geniálními lingvisty. Každá rodina může posloužit příkladem určitého slova, slovního spojení, kterému rozumí jen úzkých okruh zúčastněných. Pavel Eisner – zalistujme v jeho k českému jazyku obdivných knihách (např. Chrám i tvrz) – o podobných rodinných výrazech s úctou hovořil jako o ponorné češtině a všem rodičům (i učitelům) její podporu vřele doporučoval. V mateřských školách některé ne dost poučené paní učitelky takové slovní projevy dětí nerozumně potlačují. Dosahují pouze toho, že děti v jejich přítomnosti přestávají spontánně mluvit, jejich mluvní pohotovost se přirozeně nerozvíjí, neposiluje, ale naopak skomírá.

Co neprocvičujeme, slábně. Nelze se pak divit, že z rozhlasu denně slyšíme formulace dokazující absenci jazykového citu. Co říci na sdělení komentující úpadek našeho včelařství razantním prohlášením, že je třeba podporovat **chování** včel? Přirozeně rozvinutý jazykový cit mluvčímu napoví, kdy se bude zmiňovat o chovu včel (včelstev) a kdy o jejich chování, v tomto smyslu například o letovém tanci včel jako jejich dorozumívacím rituálu. V jiném příkladu vysokoškolačka doplní písemně inzerovanou nabídku prodeje skript poznámkou: Ještě ani nepoužitelná (rozuměj: skripta ještě nepoužitá – i takto formulováno zůstává v rozporu s duchem mateřského jazyka). Skutečnost ne k smíchu, ale k pláči, vyjádří-li se tímto způsobem – a dokonce písemně – studentka pedagogické fakulty. Pozornější posluchač rozhlasu nebo televizní divák se s podobnými nesmysly může shledávat denně.

Smutným příkladem úpadku slovního vyjadřování jsme dospěli k poslední podmínce úspěšného řečového vývoje – k podnětnému prostředí. To je námět na samostatné široce pojaté pojednání. V médiích i různých osvětových

článcích bývá zhusta podáváno zkresleně. Podstatou podnětného prostředí je atmosféra, celkové rodinné ovzduší, v němž dítě vyrůstá. Jedná se o svět příležitostí, které jsou dítěti přirozeným chodem rodinného života nabízeny: jak a o čem se doma mluví, čím se který člen rodiny zabývá, co se čte, na co se dívá, co je pro jednotlivé členy rodiny důležité, bez čeho se obejdeme, jak mluvíme, jak se chováme, jak se oblékáme, jaké dárky se kupují, kam se chodí atd. atd. Budete-li dětem čerstvě vykoupáným a schouleným pod peřinu před spaním chvilku pravidelně čítávat, budou to okamžiky krásného spojení s oboustranným vkladem do budoucna – navíc se správným řečovým vzorem, cestičkou ke čtenářství, rozvíjením slovní zásoby...

Americký film *Rainman* nasměroval před lety pozornost na autisty. Případ byl pochopitelně jako obvykle filmově přikrášlen, vyšperkován. Velmi schematicky naznačeno se může normálně vyvíjející dítě začít kolem třetího roku věku pronikavě měnit. Stahuje se do sebe, nestojí o kontakt se světem, dotykový ani slovní, nemluví. Žije ve vlastním světě s mnoha bizarními rysy, s jistými rituály a stereotypy, na kterých umíněně trvá. Žije jakoby za sklem. Výskyt autismu je vzácný. Podobně jako u jiných postižení bývaly za vznik autismu obviňovány matky-vysokoškolačky. Dnes víme, že je to záležitost genetická, metabolická. Pro autistické děti vznikají nyní speciální výchovné a výukové programy a specializovaná centra.

Důležité je upozornit na dvě skutečnosti. Autismus jako každý jiný jev podléhá svým výskytem tzv. Gaussově křivce rozložení. Není podstatné, že Gauss byl geniální matematik. Jeho křivka však má všeobecnou platnost a ukazuje, že svět není černobílý. Lidi nelze rozdělit na autisty a neautisty, na leváky a praváky atd. Nenajdeme dva stejné autisty, stejně jako dva stejné – doplňte sami. Projevy autismu se objevují v různé míře, stupni. Ví se například, že slavný Einstein měl silné autistické rysy. Různé publikace a články o autismu nemůžeme brát nikdy jednoznačně, spíše v nich hledat inspiraci pro další cestu.

Druhé upozornění se týká nebezpečí jakési až módní vlny, která je s autismem spojena. Bohužel podobné trendy se nevyhýbají ani oblasti narušení komunikační schopnosti a tím i logopedii. Pravděpodobně už máme za sebou enormně vzednutou vlnu zájmu o specifické poruchy učení, o dyslexii, dysgrafii atd. Ne že bychom případným dyslektikům či dysgrafikům patřič-